

Редакційна колегія: Л.М.Плиско – канд. іст. наук, проф. (відп. ред.); В.Я.Білоцерківський – д-р іст. наук, проф.; Є.О.Бондарев – д-р іст. наук, проф.; А.В.Губа – канд. іст. наук, проф.; В.Д.Козлітін – д-р іст. наук, проф.; М.М.Кучемко – д-р іст. наук, проф.; М.М.Олійник – д-р іст. наук, проф.

*Затверджено вченою радою
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С.Сковороди*

*Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ №6012 від 28.03.2002*

*Засновник:
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С.Сковороди*

З 41 **Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди. – Харків: Майдан, 2007. – Вип. 25-26. – 258 с.**

У збірнику розглядаються деякі проблеми, пов'язані з розвитком освіти, науки в Україні, маловідомі питання із всесвітньої історії, а також подані матеріали з краєзнавчої тематики.

Для наукових працівників, учителів, студентів.

© Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С.Сковороди, 2007

© Автори статей

припинялися. Наведені вище факти дають підстави стверджувати, що студентські заворушення у цей період набували характеру не поодиноких випадків, а організованих масових виступів. Студентство м. Одеси підтримувало виступи вузівської молоді інших університетських міст, реагувало на всі суспільно-політичні процеси, що відбувалися в країні. Для виникнення того чи іншого конкретного виступу були різні причини, але в основі їх більшості лежало незадоволення студентської молоді реакційною політикою царизму в галузі вищої освіти, разом з тим і тогочасними суспільними порядками, що обумовлювали її.

Література:

1. Левицька Н.М. Студентство в національно-визвольному русі України наприкінці XIX – на початку XX ст. – К., 1998.
2. Берендеев О. Студентський рух у Києві: 1895-1908 // Історія в школі. – 1998. – №3.
3. Димиров Н.Ф. Студенты в национально-освободительном движении Украины (к. XIX – нач. XX вв.) // Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. – Ізмаїл, 2002. – Випуск 12.
4. Мисечко А.І. Викладачі й студенти Новоросійського університету в діяльності українського товариства “Просвіта” в Одесі (1905-1909) // Записки історичного факультету Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова. – Одеса, 1996. – Випуск 2.
5. Недорез И.Ю. Из истории студенческого движения в Новороссийском университете в 1905-1907 гг. // Тезисы I областной историко-краеведческой научно-практической конференции, посвящённой 200-летию г. Одессы “Воспитание историей”. – Одеса, 1989.
6. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО). – Ф.3. – Оп.287, т.1. – Спр.1095.
7. Одесский университет за 75 лет (1865-1940). – Одесса, 1940.
8. Премислер Ф. Революційний рух на Україні на початку XX ст. (1900-1903 pp.). – К., 1958.
9. ДАХО. – Ф.3. – Оп.287, т.1. – Спр.1063, т.1.
10. ДАХО. – Ф.3. – Оп.287, т.1. – Спр.1080.
11. Левицька Н.М. Студентство України в кінці XIX – на початку XX ст.: Дис... канд. іст. наук. – К., 1998.
12. Центральний державний історичний архів України в м. Києві. – Ф.274. – Оп.1, т.1. – Спр.574.
13. Еггерт і Грінберг. Репресії на Україні за царату. Київщина. – Харків, 1929.
14. Самойлов Ф.О., Скрипник М.О., Ярещенко О.Т. Одеса на зламі століть (кінець XIX – початок XX ст.). – Одеса, 1998.
15. Державний архів Вінницької області. – Ф.Д-15. – Оп.1. – Спр.30.
16. Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф.42. – Оп.35. – Спр.399.
17. Кушныр-Кушнарёв Г. Исторический очерк возникновения и развития академических организаций в России. – СПб., 1914.
18. ДАОО. – Ф.45. – Оп.19. – Спр.692.
19. ДАОО. – Ф.45. – Оп.19. – Спр.679.
20. Щёголев С.Н. Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма. – К., 1912.
21. Шморгун П.М. Національно-визвольний рух на Україні на початку XX ст. / Наукові праці з питань політичної історії. Міжвідомчий науковий збірник. – К., 1992. – Випуск 173.

Конюшенко Ю.А.

З ІСТОРІЇ УТВОРЕННЯ І ДІЯЛЬНОСТІ ІСТОРИКО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА ПРІ НОВОРОСІЙСЬКОМУ УНІВЕРСИТЕТІ (1889 – 1917 pp.)

Сьогодні в Україні відроджуються численні наукові структури серед яких важливу роль відіграють історичні, історико-археологічні, історико-філологічні, краєзнавчі товариства. Подібні товариства існували в XIX – на початку XX ст. В свій час вони зробили свій значний внесок в розвиток української культури і просвітництва. На сучасному етапі розвитку українського суспільства великого значення має узагальнення досвіду культурного будівництва попередніх епох. Для цього необхідно ретельно вивчити і проаналізувати наукову діяльність окремих історичних товариств і дослідити, який вплив вони мали на становлення історичної школи, як тих регіонів, де вони знаходилися, так і в цілому на наукове життя України. Такі товариства вивчені фрагментарно, а їх діяльність отримала суперечливу оцінку в літературі, не приділялося достатньої уваги окремим аспектам їх діяльності, або ж вони просто замовчувалися. У зв'язку з утвердженням радянської ідеології була порушена спадковість наукових шкіл, традицій вітчизняної вищої школи.

До товариств, чия діяльність була досить цікавою і плідною, але не досить вивченою, можна віднести історико-філологічне товариство, що його було створено в останній чверті XIX ст. при Імператорському Новоросійському університеті.

Дореволюційна історіографія носить епізодичний, описовий характер. Вона складається з кількох записок, статей, промов, нотатків, які охоплюють окремі аспекти і етапи діяльності Товариства. З них можна виділити історичну довідку секретаря Товариства О.В.Ристенко, що була зачитана на святкуванні 15-річчя історико-філологічного товариства [1. С.15-33]. О.В.Ристенко дає огляд розвитку Товариства, основних видів діяльності за перші 15 років існування Товариства. У радянський період з цієї проблеми опублікована стаття доцента Одеського університету Ф.Гольдіна, в якій він вивчає історію діяльності лише педагогічного відділу історико-філологічного товариства [2. С.94-96].

Метою даної розвідки є: дослідити процес становлення товариства, основні етапи його історії, структуру та напрями діяльності, а також вплив на розвиток наукових шкіл. Для вирішення цього

завдання автор вивчив і використав такі джерела. Перш за все звіти Товариства та його Літописи, опубліковані протоколи засідань, установчі документи Товариства та його відділів, окремі публікації в періодичній пресі. Був досліджений архівний фонд Товариства в ДАОО.

У 1888 році за ініціативою 10 членів-засновників, з професорів історико-філологічного факультету відбулося утворення Товариства. Їх метою було, з одного боку, взаємне об'єднання на певному науковому ґрунті, а з іншого – розповсюдження серед народу знань за своїм фахом [3. С.766].

Статут товариства був затверджений 21 грудня 1888 року міністром народної освіти графом І.Д.Деляновим. У першому параграфі статуту була визначена мета товариства: "...сприяти вченими працями, зібраннями і виданнями, розвитку і розповсюдженню історичних і філологічних знань" [4. С.2].

24 лютого 1889 року відбулось перше засідання історико-філологічного товариства, де у присутності членів-засновників, серед яких були видатні одеські професори О.О.Кочубинський, Г.І.Перетяткович, Е.Р.Фон-Штерн, науковці різних навчальних закладів, зокрема Праги, Санкт-Петербурга, Костантинополя. Було обрано голову товариства, товаришів голови, членів правління і секретаря. Одеське історико-філологічне товариство очолювали видатні вчені: І.С.Некрасов (1889), Ф.І.Успенський (1889-1895), О.О.Кочубинський (1896-1900), М.М.Ланге (1900-1904), В.М.Істрін (з 1905 р.), та С.Г.Вілінський (головавав до 1916 р.). Товариство складалося з почесних і дійсних членів. У перший рік роботи було проведено вісім засідань, а його лави поповнилися 36 новими дійсними членами [1. С.46-48].

Дослідження порядку і регламенту засідань Товариства може характеризувати його наукову діяльність. На засіданнях заслуховувалися реферати, повідомлення і доповіді з класичної філології, історії, слов'яно-російської і візантійської філології. У переважній більшості це доповіді зі слов'яно-російської і візантійської філології. Це сприяло створенню у 1891 році Візантійського відділення, яке з часом перетворилося на Візантійсько-слов'янське. До кола проблем досліджуваних цим відділом входили археологія, історія, література, мова та побут Візантії і південних слов'ян. Поряд із вивченням історії і культури південних і західних слов'ян члени товариства намагалися займатися дослідженням етнографії – дисципліни, що активно розвивалася на той час. Аналізуючи доповіді і реферати які були представлені на засіданнях відділу можна сказати, що переважну більшість з них складали розвідки з історії літератури. Історичні питання майже не досліджувалися.

Паралельно із розширенням наукової діяльності Товариства – заснуванням Візантійсько-слов'янського відділення, відбувалося зростання його особового складу. Головним чином це були викладачі гімназій, реальних училищ, діячі народної освіти, науковці. Поряд з українцями і росіянами в роботі товариства брали участь вчені з інших держав. З появою нових членів у 1898 році було ухвалено спеціальне рішення створити в складі Товариства Педагогічний відділ. За зразок було взято діяльність Педагогічного відділу при Харківському історико-філологічному товаристві [5. С.7]. 14 березня 1900 року Педагогічний відділ історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті розпочав свою роботу. Його очолив професор М.М.Ланге. Як і товариство, відділ складався із почесних і дійсних членів, і членів-співробітників, згідно статуту [6. С.1-2]. На перших засіданнях були визначені завдання відділу: об'єднати педагогічні сили Одеси, як вказував Голова відділу "досі розсіячі і замкнені"; пожвавити і підняти розумову енергію працівників школи; зблизити представників науки – професорів, з практиками – викладачами гімназій; вирішувати нагальні питання діяльності педагогів; виявляти нагальні потреби школи [1. С.24-25]. Вирішуючи поставлені завдання члени відділу надавали реферати в яких аналізувалися питання викладання історії, позакласного читання, організації середньої освіти у Німеччині та Франції [7. С.3-42].

У 1902 році історико-філологічне товариство отримало запрошення від Московського педагогічного відділу взяти участь у роботі з реформи російського правопису. Була створена спеціальна комісія у складі п'яти чоловік – членів відділу, яку очолив О.П.Фльоров. Було розіслано циркуляр-анкету до викладачів середніх і початкових навчальних закладів. Проведена робота була підсумована випуском "Доповіді комісії зі спрощення російського правопису" [1. С.26]. У 1905-1906 роках на засіданнях Педагогічного відділу і на загальних зборах Товариства обговорювалися питання освіти і виховання. 28 березня 1905 року була прийнята своєрідна декларація "Клопотання Педагогічного відділу до Ради Міністрів", в якій висловлювалися міркування щодо реформи середньої школи [2. С.95].

Не всі заплановані завдання були повністю вирішені Педагогічним відділом. Доповіді, які були зачитані на засіданнях відділу, свідчать, що викладачі шкіл та вчені півдня України жваво відгукнулися на важливі проблеми сучасності, однак разом з тим не завжди були спроможні втілити свої задуми в життя. Причина була не тільки у зовнішніх умовах, а й у відсутності єдності поглядів самих членів Товариства з багатьох важливих питань. У 1908 році спалахнула жвава полеміка про напрямок діяльності Педагогічного відділу (щодо відсутності можливості обговорювати загальні педагогічні питання, не можна було об'єднатися з викладачами народних і міських шкіл, не приймалися в коло членів відділу викладачі предметів, не залучених до предметів історико-філологічного факультету). Виникла думка про створення Педагогічного товариства, яке б, в своїй діяльності було незалежним від історико-філологічного товариства. Питання про відокремлення Педагогічного відділу поставало і раніше. Так, на засіданні Товариства 21 квітня 1906 року було постановлено обрати комісію для вирішення цього питання [8. С.13]. Ці задуми в кінці кінців були здійснені. Новий ста-

тут Педагогічного відділу, ухвалений у 1914 році, по суті констатував появу в Одесі самостійного Педагогічного товариства. Його метою, як зазначалося в статуті, було: вивчення і обговорення як загальних питань шкільного і позашкільного виховання і навчання, так і окремих – викладання історико-філологічних наук, а також питань дидактики та методики викладання інших предметів середньої і нижчої школи [9, ф.45, оп.19, спр.705, арк.77-78].

Одним з важливих напрямів діяльності була популяризація отриманих наукових результатів, розповсюдження знань шляхом проведення лекцій [1. С.26]. Публічні лекції, які читали професори Успенський, Кирпичников, Базінер, Нечаєв, Надлер, Маркевич, Ланге, Деревицький, Істрін, Павловський користувалися великим успіхом. Поряд з лекціями, Товариство проводило публічні засідання, які присвячувалися знаменним датам і ювілеям, літературним річницям. Урочисто відзначалися 15-ти і 25-ти річні ювілеї історико-філологічного товариства. Кошти, які отримували від лекцій надходили у видавничий комітет.

За результатами своєї діяльності Товариство видавало збірники наукових праць. Всього за період з 1890 по 1916 роки було опубліковано 25 томів “Літописів Історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті”. В “Літописах” публікувалися протоколи засідань, списки членів, звіти Товариства, статті, некрологи. Тематика статей була різноманітною, однак переважна більшість статей була присвячена історії літератури як Візантії, так і вітчизняної.

Таким чином, діяльність історико-філологічного товариства при Новоросійському університеті концентрувалася навколо питань вивчення філології, літератури та історії Візантії та південного слов'янства, справивши значний вплив на розвиток вітчизняних та закордонних, переважно балканських, наукових шкіл. Певного розмаху досягла діяльність товариства в педагогічній справі. Об'єднані в товариство вчені і педагоги, як це було характерним і для інших історико-філологічних товариств, провадило широку просвітницьку роботу, популяризуючи історичні знання серед широкого кола викладачів середньої та нижчої школи, одеської громадськості.

Література:

1. Рыстенко А.В. Историческая записка о деятельности историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете за 15 лет (1889-1904) // 15-летие Историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете (1889-1904). – Одесса, 1905. – С.15-33.
2. Гольдин Ф. Одесское педагогическое общество // Народное образование. – 1966. – №6. – С.94-96.
3. 15-летие Историко-филологического общества при Новороссийском университете // Исторический вестник. – №5-6. – Кн.11. – Одеса, 1905. – С.766-767.
4. Устав Историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете. – Одесса, Тип. “Одесскаго Вестника”, 1889. – 7 с.
5. Отчет о деятельности ИФО за 1889-90г. // Летопись историко-филологического общества при Императорском Новороссийском ун-те. – 1890. – Т.1. – С.6-14.
6. Устав Педагогического отдела историко-филологического общества // Летопись историко-филологического общества при Императорском Новороссийском ун-те. Византийско-славянское отделение. – №5. – 1900. – Т.8. – С.1-2.
7. Родзевич Н.Н. Школа в Германии и во Франции (Путевые впечатления) // Летопись историко-филологического общества при Императорском Новороссийском ун-те. – 1904. – Т.11. – С.276.
8. 211 заседание Общества / Протоколы заседаний Историко-филологического общества при Императорском Новороссийском университете // Летопись историко-филологического общества при Императорском Новороссийском ун-те. – 1910. – Т.16. – С.13.
9. Державний архів Одеської області.

Стецюк А.С.

“РІДНИЙ КРАЙ” В УЯВЛЕННЯХ РІЗНИХ ВЕРСТВ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ДОБИ РЕВОЛЮЦІЇ 1905-1907 рр.

Зазначена проблема є однією із складових загальнонаукової проблематики, а саме, формування української нації в її “модерному інваріанті”. Сьогодні в історичній науці зроблені перші спроби класифікації та систематизації науково-методологічних підходів, які дозволяють досліджувати “українську націю”. І навіть не дивлячись на те, що українська історична наука перебуває у стані “методологічної кризи” (і не тільки), вже можна чітко виділити дві наукові школи, які виступають речниками нових методів досліджень. Умовно їх поділяють: на “формалістів” та “функціоналістів” (чи то “інструменталістів”). Вони пропонують наступні підходи, які концептуально протиставляються один одному. Так, зокрема, “формалісти” роблять припущення, що “зрозуміти явище (в даному випадку “націю”) можна тільки з нього самого, відкривши у ньому його власну основу або “суть”. Функціональне, або інструментальне, розуміння суті якогось явища ґрунтується на припущенні, що суть даного явища потрібно шукати не в ньому самому, а поза ним – у чомусь іншому [1. С.10]. При інструментальному розумінні нації акцент робиться на створенні чи “вигадунні” націй – на протиположності їх як своєрідних природних утворень. Коли йдеться про “природність” нації, то не обов'язково розуміють її як певне біологічне утворення, а мається на увазі, що вона глибоко пов'язана з самою природою людини. Нерідко таке розуміння націй, як “природних” утворень, пов'язане з концепцією так званого “примордіалізму” – тобто давності націй, на протиположності